

Denár královny Konstancie s obrazem sv. Vojtěcha a půldenár s totožným motivem

Jan Videman – Jan John – Petr Vrána

Abstract: A Denier of Queen Constance with the Image of St. Adalbert and a Half Denier with the Same Motif

In August 2022, an isolated 13th century denier was discovered near the village of Klenice during an archaeological survey for the D35 Highway construction. The coin bears the inscription CONSTANCIA REGINA, linking it to Queen Constance of Hungary, the wife of King Přemysl I Ottokar. This coin resembles the deniers of the group of the Cach nos. 700–703 types, notably the Cach no. 700 type, indicating they may have been minted together or in close succession. A related half-denier was later discovered in Mezilesí, South Bohemia. Both unique coins may have originated in the Plzeň Mint, reflecting ties to Bavarian coin styles of that period.

Keywords: Constance of Hungary; denier; obol; St Adalbert

V průběhu předstihového archeologického výzkumu pro stavbu úseku dálnice D 35 z Hořic do Sadové byla v srpnu roku 2022 na katastru obce Klenice (okr. Hradec Králové) nalezena jednotlivá ztrátová mince, která překvapivým způsobem doplňuje naše poznatky o českém mincovnictví první poloviny 13. století. Nález učinil Viktor Vojtěch během povrchové detektorové prospekce, probíhající pod záštitou Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Fabrika samotné mince, byť do určité míry pro české prostředí atypická, je přesto dokladem o domácím původu mince. Je totiž blízká a v hlavních rysech shodná s fabrikou skupiny denárů Cach 700–703,¹ která byla v nedávné době obohacena o další dříve neznámé ražby.² Jak bude ukázáno dále, motivem je tato mince přímo propojena s jedním z denárových typů této skupiny.

* Autorský podíl J. Videmana vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/11.I.c., 00023272).

¹ Cach 1974a, s. 32.

² Naposledy se souhrnně problematikou této skupiny mincí zabýval J. Videman ve stati věnované nově objevenému exempláři denáru Cach 703 s opisem CORONA WENCEZLAI (Videman 2023), kde je nález z Klenice zmíněn jako denár z D35. Tamtéž lze najít rekapitulaci dosavadních názorů na datování a přidělení celé skupiny. Další literatura k tématu viz Fiala 1895; Ječný 1927; Skalický 1939 a 1949; Pánek 1970; Cach 1974c; Zaoral 2006 a 2019; Kool – Paszkiewicz – Stern 2014; Videman 2014.

Opis na lící straně ve znění **CONSTANCIA REGINA** nás nenechává na pochybách, že vydavatelem byla královna Konstancie. V českých dějinách nacházíme jedinou osobu tohoto jména a hodnosti, Konstancii z rodu uherských Arpádovců (+1240), druhou manželku prvního dědičného českého krále Přemysla I. Otakara (1197–1230). Opis na rubu nese jméno svatého Vojtěcha **[SAN]CTVS.ADALBER[TVS]**, jednoho ze dvou hlavních patronů země české, které se vedle nejčastěji užívaného jména sv. Václava objevuje na českých či moravských denárech již od závěru první poloviny 11. století.

Nově objevený denár se jménem královny Konstancie Uherské a svatého Vojtěcha vykazuje významné příbuzné rysy s jedním z denárů skupiny Cach č. 700–703, konkrétně s denárem typu Cach č. 700. Tato mince nese na lici jméno panovníka v podobě **PREMIZL REX** a na rubu opis **SANCTVS WENCEZLAVS**.

V březnu roku 2024 byl tento nově objevený denár překvapivě doplněn o další, dosud neznámou minci, která je velmi pravděpodobně souběžnou ražbou o hodnotě půldenáru, tedy obolu. Obraz na obou stranách velmi přesně odpovídá obrazu na opisovém denáru z Klenice. Půldenár byl nalezen v jižních Čechách na katastru obce Mezilesí u Trhových Svinů (okr. České Budějovice), na dně vypuštěného rybníku Prelát.³

Popis mincí:

ČECHY

Konstancie Uherská (královna 1199–1230)

mincovna ?

AR denár (nález z Klenice)

Av.: hlava pod hradební branou se třemi věžemi v perličkovém kruhu, opis: **+CONSTANCIA.REGINA**.

Rv.: hlava svatého Vojtěcha v mitře se svatozáří v perličkovém kruhu, opis: **[SAN]CTVS.ADALBER[TVS]**.

0,85 g; 18,5/18,1 mm, průměr vnitřního perlovce ca. 10 mm

XRF: Ag 96,01 %; Cu 1,87 %; Pb 0,82 %; Au 1,11 %

Uložení: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

AR obol (nález Mezilesí u Trhových Svinů)

Av.: hlava pod hradební branou se třemi věžemi v perličkovém kruhu.

Rv.: hlava svatého Vojtěcha v mitře se svatozáří v perličkovém kruhu.

0,34 g; 12,2/12,1 mm, průměr vnitřního perlovce ca. 11 mm

XRF: Ag 95,57 %; Cu 3,52 %; Pb 0,71 %; Au 0,12 %

Uložení: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích (numismatická sbírka), bez inv. č.

³ Poděkování za předání nálezu do sbírky Jihočeského muzea v Českých Budějovicích patří Ing. M. Rojdlovi z Trhových Svinů.

Obě opisové mince, denár typu Cach č. 700 a denár se jménem Konstancie, vytvářejí určitou, motivy líce i rubu vzájemně ideově propojenou dvojici ražeb, první se jménem krále a sv. Václava, druhou se jménem královny a sv. Vojtěcha. Lze tedy usuzovat, že byly raženy společně, v určitém historickém kontextu, či snad dokonce k určité významné příležitosti. Výsledky XRF analýzy přitom ukazují, že se jedná o plnohodnotné stříbrné mince s povrchovým obsahem stříbra přes 95 %.⁴ V každém případě lze objevem nového denáru se jménem Konstancie považovat za potvrzené, že denár se jménem Přemyslovým typu Cach č. 700 je ražbou prvního z obou panovníků tohoto jména. Souběžná ražba obou mincí však pochopitelně není jedinou možností a je nutné pečlivě zvážit i všechny další alternativy. Jedna z nich může být ta, že ražba královny Konstancie vznikla až po smrti Přemyslově roku 1230 jako ražba královny-vdovy a ikonografie se pouze odkazuje na královu dřívější ražbu. Charakter rytecké práce ovšem naznačuje, že obě mince vznikly ne-li současně, pak tedy v nevelkém časovém odstupu od sebe a že jsou prací téhož řezače kolků.

S přesnější datací ražby souvisí i otázka mincovny. Podrobně diskutovaným tématem byl v dosavadních pracích možný původ alespoň některých denárů z dané skupiny v Plzni. Jako první vyslovil tuto myšlenku Václav Klíma a vztahoval ji pouze k denáru typu Cach č. 702, a to na základě čtení popisu dosud jediného dosud známého exempláře. Klíma se domníval, že denár pochází z doby vlády Václava I. na Plzeňsku z let 1224–1228.⁵ Jeho tezi podpořil v poslední době Miroslav Hus, který do plzeňské mincovny klade i všechny ostatní ražby ze skupiny Cach č. 700–703.⁶ Argumentem podporujícím společný původ je rozhodně příbuzná fabrika mincí. Logická je také vazba na oblast Bavorska, pro něž je v daném období typická produkce obdobných dvoustranných mincí, na rozdíl od Saska, ovlivňujícího v téže době českou produkci velkých brakteátů. Proklamativní charakter denárů typu Cach č. 700–703 koresponduje s tezí, že i denár se jménem královny Konstancie je součástí celé skupiny a byl ražen ve stejném časovém sledu. Možnost, že by mince byla ražbou královny vdovy z doby po roce 1230 je méně pravděpodobná. Poměrně rozsáhlé vdovské majetky, kterými Konstancie po smrti Přemyslově disponovala, se nacházejí převážně na východní Moravě či v okolí Trnavy.

Za zmínku stojí ikonografický námět denáru. Svatý Vojtěch, druhý z nejvýznamnějších patronů země české, byl vždy uctívaným světcem, který stál též u počátků křesťanské víry v Uhrách. Není tedy divu, že se objevuje na českém denáru další z uherských Arpádoven. Již o půl století dříve jeho vyobrazení a jméno v opise nacházíme na denáru Alžběty Uherské, manželky českého knížete Bedřicha.⁷

⁴ XRF analýzy proběhly pomocí dvou odlišných ručních přístrojů – Olympus Vanta (Klenice) a Niton XL2 GOLDD (Mezilesí). V obou případech je výsledek průměrem několika měření na různých místech mincí.

⁵ Klíma 1949.

⁶ Hus 2014, s. 369.

⁷ Denár, v několika exemplářích zaznamenaný v nálezů Nespeky II. – Videman *et al.* 2022, s. 177–179.

Obr. 1. a – Denár typu Cach č. 700 (zvětšeno; foto Abalon s. r. o.); b – Klenice – denár se jménem královny Konstancie (zvětšeno; foto P. Vrána).

Obr. 2. a – Denár typu Cach č. 700 (zvětšeno; podle Cach 1974a); b – Klenice – denár se jménem královny Konstancie a sv. Vojtěcha (zvětšeno; kresba J. Videman).

Obr. 3. Mezilesí u Trhových Svinů – půldenár královny Konstancie (zvětšeno; foto J. John).

Literatura

- Cach, F. 1974a: Nejstarší české mince. Díl III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.
- Cach, F. 1974b: Jeden z pohledů na české mincovnictví ve 13. století. In: Radoměský, P. (ed.): Karel Castelin. Sborník příspěvků k oslavě jeho životního numismatického díla sestavený u příležitosti jeho 70. narozenin, s. 37–45.
- Fiala, E. 1895: České denáry, Praha.

- Hus, M. 2014: Mincování. In: Douša, J. – Malivánková-Wasková, M. (eds.): Dějiny města Plzně 1. Plzeň, s. 366–373.
- Ječný, J. 1927: Poznámky k nálezu nehodivského. Numismatický časopis československý 3, s. 190–205.
- Klíma, V. 1949: Razil v Plzni již Václav I.? Numismatické listy 4, s. 1–5.
- Kool, R. – Paszkiewicz, B. – Stern, E. J. 2014: Neznámý český denár s obrazem sv. Kryštofa z Montmusard, 'Akko (Izrael). Numismatický sborník 28/1, s. 71–81.
- Pánek, I. 1970: Předchůdce motivu koruny na pražských groších. Numismatické listy 25, s. 170–174.
- Skalský, G. 1939: Ražba dvoustranných denárů v Čechách v době brakteátové. Nález v Dolním Městě u Světlé nad Sázavou. Numismatický časopis československý 15, s. 23–40, tab. I.
- Skalský, G. 1949: Tzv. plzeňský denár nepatří Václavovi I. (Odpověď na článek Václava J. Klímy). Numismatické listy 4, s. 5–7.
- Videman, J. 2014: Numismatické záhady – denár s obrazem a opisem „AGNVS DEI“. Numismatický časopis 3–4, s. 7–10.
- Videman, J. 2023: Denár Václava I. Cach 703 – dvojí rozřešení jedné záhady? In: Lutovský, M. – Mašek, M. (eds.) Blaženost věku aneb Felicitas saeculi. Praha, s. 240–244.
- Videman et al. 2022: Videman, J. – Bárta, P. – Mašek, M. – Richtera, L. – Vrána, D. – Březina, M.: Česká mince románského období. Nález denárů z 11. a 12. století z Nespek – depot II. Praha.
- Zaoral, R. 2006: Nález českých a moravských mincí 13. století z přístavního města Caesarea (Kaisarea) (Izrael), Numismatický sborník 21, s. 310–313.
- Zaoral, R. 2019: Záhadná mince z Akkonu. In: Mašek, M. – Petrání, Z. – Lutovský, M. (eds.): Příběhy starých mincí. Praha, s. 123–127.

Summary:

A Denier of Queen Constance with the Image of St. Adalbert and a Half Denier with the Same Motif

During a preliminary archaeological survey for the construction of the D35 Highway in East Bohemia, a single silver denier was discovered in August 2022 near the village of Klenice (Hradec Králové District). This coin sheds a new light on minting practices in early 13th century Bohemia. Its style, though atypical for the context of the region, suggests Bohemian origin. It closely resembles the denier group of the Cach nos. 700–703 types, which has recently been expanded by newly identified issues. The coin features an inscription reading CONSTANCIA REGINA indicating it was minted by Queen Constance of Hungary, the second wife of King Přemysl I Ottokar. This denier shares stylistic elements with the coin of the Cach no. 700 type, which bears the inscriptions PREMIZL REX and SANCTVS WENCEZLAUS, suggesting both coins were minted in a related historical context. In 2024, a half denier with similar imagery was found in Mezilesí (České Budějovice District), South Bohemia. Together, these coins may represent a paired minting of royal and ecclesiastical figures, possibly for a special significant event. Although contemporaneous minting is likely, it is possible that Queen Constance's coin was issued posthumously during her widowhood, referencing to King Přemysl's coinage. Both discussed issues may have originated in the Plzeň Mint, having been influenced by the contemporaneous

Bavarian coinage of that era, and they probably belong to the Cach nos. 700–703 type group.

Translated by Jan John.

Ing. Jan Videman
Národní muzeum, numismatické oddělení
Vinohradská 1, 110 00 Praha 1
Česká numismatická společnost, z.s. pobočka v Kroměříži
Lesní 296/26, 767 01 Kroměříž-Vážany
jan.vid@seznam.cz

PhDr. Jan John, Ph.D.
Archeologický ústav, Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Branišovská 1645/31a, 370 05 České Budějovice
jjohn@jcu.cz

Mgr. Petr Vrána
Katedra archeologie, Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III
petr.vrana@uhk.cz